

نہضت جنگل
از ظہور تا افول

مؤلف:

کورش اسدالہ پور

سرشناسه: اسدالله پور، کورش، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور: نهضت جنگل از ظهور تا افول / مؤلف کورش
اسدالله پور.

مشخصات نشر: تهران: نظام الملک، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری: ۳۶۰ص: مصور، جدول، نمونه:؛
۲۱/۵×۱۴/۵س.م.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۵۵۴۷-۹

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: میرزا کوچک خان، یونس بن میرزا بزرگ، ۱۳۹۸-
۱۳۴۰ق.

موضوع: نهضت جنگل، گیلان، ایران، ۱۳۳۳-۱۳۴۰ق.
موضوع: Jangal movement, Gilan, Iran, ۱۹۱۴-
۱۹۲۱

موضوع: ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ق.
-- جنبش‌ها و قیام‌ها

موضوع: Iran -- History -- Qajars, ۱۷۷۹ - ۱۹۲۵
Protest movements* --

رده بندی کنگره: DSR۱۴۷۱

رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۷۵۲

شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۳۹۷۴۷

«کلیه حقوق برای مؤلف محفوظ است و هرگونه
کپی برداری به موجب قانون پیگرد قانونی دارد.»

* * *

نهضت جنگل از ظهور تا افول

مؤلف: کورش اسدالله پور

طراحی جلد: علی شکوری

ناشر: انتشارات نظام الملک

حروفچینی: هنر و اندیشه

ویرایش: مرضیه قنبری

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۹

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

صحافی و چاپ: قشقایی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۵۵-۴۷-۹

قیمت: ۵۰,۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین،

کوچه مهر، پلاک ۱۶

تلفن: ۶۶۴۰۰۱۶۰

فهرست مطالب

پیشگفتار	۷
مقدمه	۹
سرآغاز نهضت جنگل، دوره نخست	۱۱
دومین دوره نهضت جنگل	۱۹
سومین دوره نهضت جنگل	۲۶
جبهه انگلیسی‌ها	۳۰
طرح نپ	۳۳
یک نکته در مورد روایات تاریخی	۳۶
چند سؤال	۴۵
حضور جنگلی‌ها در جنبش مشروطیت	۵۰
قرارداد رئیس‌الوزرای ایران با دولت انگلیس (۱۹۱۹)	۵۳
سواد مراسله ضمیمه قرارداد	۵۴
نهضت جنگل	۵۵
شکست نهضت جنگل و علل آن	۵۷
نامه میرزا به متولیان حکومت کودتا	۵۹
مرامنامه مشترک اتحاد اسلام و نهضت جنگل	۶۱
نامه میرزا	۶۳
نقش روسیه و انگلیس در نهضت جنگل	۶۷
چند سؤال	۷۲
نویسندگان شوروی علیه جنگل	۷۳
شیخ محمد خیابانی	۷۸
مذاکرات با تهران	۸۰
انجمن اتحاد اسلام	۸۰
وابستگی‌های خویشاوندی در میان جنگلی‌ها	۸۵
روزنامه جنگل	۸۶
تأثیرگذاران غیرمجاهد	۸۷
آبوکف	۸۷
آقایف، کامران	۸۷
آل امشه	۸۸
افشار، رضا	۸۸
امیر عشایر	۸۸
امیرمکرم	۸۹
امین‌الدوله	۸۹

امیر مؤید سواد کوهی	۹۰
بحر العلوم رفیع	۹۰
جوادزاده	۹۰
ساعد الدوله (امیر اسعد)	۹۱
سالار فاتح	۹۱
سپهدار اعظم	۹۲
سپهدار رشتی	۹۲
سردار معتمد	۹۳
سردار مقتدر	۹۳
سردار محیی	۹۳
سرگوار ژونیکیڈزہ	۹۵
سلطانزاده	۹۵
سید ضیاء الدین طباطبایی	۹۵
عمید السلطان	۹۶
غفارزاده	۹۷
قوام السلطنه، احمد	۹۷
مدیوانی	۹۸
مستوفی الممالک	۹۸
نصرت الدوله	۹۸
وٹوق الدوله	۹۹
یفرم	۹۹
یقیکیان	۹۹
حیدرخان عمو اوغلی	۱۰۰
واقعہ ملاسرا	۱۰۱
آخرین مرحلہٴ نہضت	۱۲۳
قاتل حیدرخان کہ بود؟	۱۲۷
بیانیہٴ پایانی جنگل	۱۳۴
لاہوتی و شعر او	۱۳۸
جدول شماتیک جنگل	۱۴۳
یارگیری	۱۴۵
نطق آقا میرزا کوچک خان	۱۵۴
مجاہدین جنگل	۱۶۳
میرزا کوچک	۱۷۶
ماجراهای بعد از شہادت میرزا	۱۸۲
راستی کدامین از روایات مربوط بہ جنگل درست است؟	۱۸۴

کبلانقره	۱۸۹
حاج تقی فومنی	۱۸۹
علی شاه	۱۸۹
حسن خان آلیانی	۱۸۹
سید رضی	۱۹۰
سید عبدالوهاب صالح	۱۹۰
حاج محمدجعفر کنگاوری	۱۹۰
حاج سید علی خیرآبادی	۱۹۱
انشعابیون جنگل	۱۹۳
سیدجلال چمنی	۱۹۳
حاج احمد کسمایی	۱۹۷
دلایل کناره گیری کسمایی	۲۰۳
رئیس الوزراء	۲۰۵
دکتر حشمت	۲۰۸
میرزا حسین خان کسمایی	۲۱۷
احسان الله خان	۲۲۰
اعلامیه	۲۲۵
خالوقربان	۲۳۶
حسن خان کیش دره ای	۲۴۱
کشف سلاح در جنگل	۲۴۳
غریبه ها در جنگل	۲۵۳
سلطان زاده	۲۵۵
حسابی (دهزاد)	۲۵۷
کربلایی ابراهیم	۲۵۷
تقی فداکار	۲۵۸
لادبن اسفندیاری	۲۵۸
گریگور یقیکیان	۲۵۸
ابوالقاسم سجادی	۲۵۹
واسیلی کارگارتیلی	۲۵۹
گائوک	۲۶۰
فن پاشن	۲۶۱
و دیگران	۲۶۲
جنگ منجیل	۲۶۸
نمایندگان انگلیس در جنگل	۲۷۰
دعوت و شرح ورود میرزا به رشت (گام سوم)	۲۷۴

کودتا	۲۹۱
اعلامیة سید ضیاءالدین طباطبایی	۳۰۴
هوالحق	۳۱۰
پیوست شماره سه اعلان ۲۳ برج اسد ۱۳۰۰	۳۱۸
اعلان	۳۱۸
کمیته انقلاب ایران	۳۱۹
پیوست شماره هفده	۳۳۳
اعلان	۳۳۳
پیوست شماره هجده	۳۳۴
اعلان و اتمام حجت	۳۳۴
پیوست شماره بیست و شش	۳۳۶
نمره ۲۱۰-۱۴ برج قوس ۱۳۳۰	۳۳۷
با یاد گائوک	۳۳۸
سخن دیگر	۳۴۰
تنفرنامه دکتر محمدبهرامی دبیر کل حزب توده	۳۴۳
جهان امید	۳۴۴

پیشگفتار

انگیزه نگارش این اثر، بیشتر از آنکه بازخوانی و مرور وقایع نهضت جنگل باشد، ادای وظیفه و تکلیف میهنی هر ایرانی وطن‌پرست است. از ظهور تا افول نهضت جنگل، اسناد و مدارک بی‌شماری منتشر شده است. به یقین هر وقایع‌نگار میهن‌پرستی، به بضاعت دانش و آگاهی تاریخی و ملی خود، گام ارزشمندی در جهت معرفی میرزا و جنبش آزادی‌خواه جنگل برداشته است. درینا که گرایش‌ها و نگرش‌های سیاسی برخی صاحبان قلم در خصوص وقایع تاریخی، سبب گردیده است حوادث و واقعیت‌های موجود با استفاده ابزاری از اسناد و منابع مربوط، قربانی برداشت‌های شخصی و تعصبات فردی گردد. زندگی پررمزوراز میرزا پر از حوادث ناشناخته و تئوری‌های پیچیده است، اما یک واقعیت مسلم همیشه پیش روی ماست و آن اینکه او هرگز تسلیم نشد، وطن را به بیگانه نفروخت و تسلیم ظلم حکومت هم نگشت و تا آخرین نفس پای آرمان خود ایستاد. توجه به شرایط بحرانی و چنددستگی آن دوره کشور و قدرت‌گیری رضاخان، ملی‌گرایی و میهن‌دوستی میرزا کوچک‌خان را ستودنی و قابل احترام می‌کند. این مطلب، جدای از درستی یا نادرستی نهضت جنگل علیه دولت مرکزی است. او مرد میدان بود و شاید سخن استاد شیون فومنی، شاعر معاصر گیلان به جا و شنیدنی باشد: موزر دوسته دانه که میرزا مرد میدان بو/ نه تو نه من که امی خانه سبزمیدان بو.

«جنبش جنگل» در دوره و زمانی آغاز شد و ادامه یافت که ایران یکی از حساس‌ترین مقاطع تاریخ معاصر خویش را طی می‌کرد. میرزا یونس معروف به «میرزا کوچک‌خان» در سال ۱۲۹۴ حرکت انقلابی و ضداشغالگری بیگانه را آغاز کرد و سرانجام در آذرماه ۱۳۰۰ در این راه جان سپرد. حرکتی که در تاریخ معاصر با عنوان «جنبش جنگل» از آن یاد می‌شود قریب هفت سال استمرار داشت. در طول این دوره ایران تحولات بسیاری را پشت سر گذاشت و در اثنای آن، با شکست این جنبش و دیگر حرکت‌های مذهبی و استقلال‌طلبانه، زمینه‌هایی برای تحقق برنامه‌های انگلیس در ایران فراهم آمد.

میرزا در واقعه مشروطیت به انقلابیون جبهه شمال پیوست و در فتح قزوین نیز شرکت داشت. روس‌ها مدتی او را از رشت تبعید کردند. در سال ۱۲۹۳ش میرزا که تازه از تبعید آزاد شده و به رشت آمده بود ظلم و ستم نیروهای روس بر مردم گیلان را تاب نیاورد و تصمیم گرفت با کمک دوستان مشروطه‌خواه خود دوباره دست به قیام بزند. اما این بار علاوه بر مطالبه آرمان‌های آزادی‌خواهانه مشروطه که آن را بربادرفته می‌دید، به دنبال نجات ایران و به ویژه آزادی گیلان از اشغال آشکار نیروهای نظامی

بود. افکار و منش میرزا توانست در دل قشرها و طبقات گوناگون مردم گیلان نفوذ کند. افرادی نظیر دکتر حشمت و میرزا حسین کسمایی که از چهره‌های تحصیل کرده و فرهیخته گیلان بودند، یا حسن آلیانی و شیخ علی شیشه‌بر که از طبقات معمولی جامعه بودند در میان طرف داران میرزا دیده می‌شوند؛ به جز اینها، میرزا توانست از حمایت چند تن از بازرگانان و کسبه معتبر از جمله حاج احمد کسمایی نیز برخوردار شود. تاریخ‌نگاران عمدتاً قیام جنگل را به دو دوره مجزا تقسیم می‌کنند، که دوره نخست در ابتدا به-مدت دو سال و به مرکزیت فرماندهی کسما، و سپس نزدیک چهار سال به مرکزیت رشت و به-صورت یک حکومت جمهوری مستقل در کل ایالت گیلان بوده است. دوره دوم مصادف با نزدیکی طرف داران بلشویک‌ها به میرزا کوچک می‌باشد. بی‌شک وقایع و روایات مورد استناد این کتاب، تنها بخش کوچکی از واقعیت‌های سرگذشت میرزا و خیزش جنگل محسوب می‌شود و پرداختن به کلیات و پیچیدگی‌های روایتی این دوره تاریخی مجالی بیش از این می‌طلبد.

کوروش اسداله‌پور

مقدمه

گردآوری این مجموعه حاصل برداشت‌های مؤلف از وقایع و حوادث قیام جنگل از دیدگاه و روایات صاحب‌نظران و در واقع روایتی از روایت است. بی‌شک خوانندگان محترم و باریک‌بین با مطالعه آن درمی‌یابند که اغلب منابع این مجموعه برگرفته از کتاب میلاد زخم‌نوشته زنده یاد دکتر خسرو شاکری است. اینجانب بر خود وظیفه می‌دانم که در پیش درآمد این مجموعه به رسم ادب مختصری از پیشینه ایشان سخن به میان آورم و به قول سعدی:

هر کسی را نتوان گفت که صاحب‌نظر است عشق‌بازی دگر و نفس‌پرستی دگر است
تا مدتی پیش با مطالعه کتاب‌های مطرح درباره مسئله جنگل، به معمای بعضی
دودوزه‌بازی‌ها آشنا بودم که خوشبختانه میلاد زخم حاصل تحقیق پژوهشگر فاضل
دکتر خسرو شاکری، این بار سنگین را از دوشم برداشت که با ترجمه و تفسیر اسناد
تازه یافته شده از پشت پرده آهنگین دلایل بسیار محکمی در تأیید و قاطعیت آن فرضیه
ارائه داد.

کتاب میلاد زخم، جنبش جنگل و جمهوری شوروی سوسیالیستی ایران به قلم دکتر
خسرو شاکری در ابتدا به زبان انگلیسی نگاشته شده است. نخستین بار در سال ۱۹۹۲
توسط نشر دانشگاه پیتسبورگ در آمریکا منتشر شد و پس از ترجمه توسط شه‌ریار
خواجهیان، نشر اختران در سال ۱۳۸۶ اقدام به انتشار آن با شمارگان دوهزار نسخه کرد.
خسرو شاکری در سال ۱۳۱۷ در تهران به دنیا آمد. تحصیلات متوسطه خود را در
دبیرستان البرز به پایان رساند و راهی آمریکا شد. لیسانس اقتصاد خود را از دانشگاه
دولتی کالیفرنیا گرفت و سپس تحصیلاتش را در همین رشته در دانشگاه ایندیانا تا
اخذ مدرک فوق لیسانس ادامه داد. آنگاه به فرانسه رفت و با تحصیل در دانشگاه
سوربن، موفق به اخذ دکترای تاریخ از این دانشگاه شد. وی در معرفی خود می‌نویسد:
«من در یک خانواده مسلمان با یک گرایش شدید عرفانی و دیدگاه نوع‌دوستانه و
پیشینه قومی گوناگون به دنیا آمدم. تا هفده سالگی در تهران زندگی کردم. آنگاه
به آمریکا و سپس به اروپا رفتم و در فرانسه، انگلیس، ایتالیا و آلمان به تحصیل
پرداختم. شکیبایی روشنفکرانه غیرمعمول خانواده‌ام این امکان را به من داد تا در دوره
حساس دبیرستان درگیر سیاست شوم. پشتیبان دکتر مصدق شدم که میهن‌دوستی،
شکیبایی و ارزش‌های دمکراتیک را به من آموخت. تربیت انسان‌مدارانه اولیه من در
ایران، هم در خانه و هم در جامعه تحت تأثیر رویکرد مصدق به سیاست، در مرحله
بعد در اثر آموزش دمکراتیک غربی، کارآموزی و پالایش محققانه، خرد و روشنگری
سوسیالیستی، تقویت شد و به لحاظ کیفی قوام یافت.» شاکری در جریان شکل‌گیری

سازمان کنفدراسیون دانشجویان ایرانی در خارج از کشور و حاکمیت تفکر چپ بر آن، از جمله نیروهای فعال این سازمان و نیز جبهه ملی محسوب می‌شد. او در سال ۱۳۳۹ در حالی که سعی داشت به کوبا برود، در مکزیک بازداشت شد. سال بعد از آن، با مقامات مصری تماس گرفت تا بتواند به توافقاتی برای راه‌اندازی یک ایستگاه رادیویی در قاهره به منظور پخش برنامه‌هایی علیه رژیم پهلوی، دست یابد که این تلاش‌ها در نهایت به نتیجه‌ای نرسید. در اواخر سال ۱۳۴۲ طی سفری به الجزایر با احمد بن بلا رئیس‌جمهور وقت این کشور ملاقات کرد و مذاکراتی برای دریافت کمک جهت مبارزه با رژیم شاه داشت. شاکری سال ۱۳۴۳ به نمایندگی از کنفدراسیون در گردهمایی‌های اتحادیه بین‌المللی دانشجویان در نیوزیلند و بلغارستان شرکت کرد. وی در سال ۱۳۴۴ فعالیت‌های سیاسی خود را به عنوان یکی از اعضای دبیرخانه کنفدراسیون ادامه داد و سپس به منظور جلب حمایت‌های بین‌المللی از مبارزات دانشجویی علیه رژیم پهلوی به عنوان دبیر بین‌المللی کنفدراسیون با اوتانت، دبیر کل وقت سازمان ملل ملاقات‌هایی داشت. در سال ۱۳۴۷ به عنوان دبیر انتشارات کنفدراسیون با حاج آقا مصطفی خمینی مکاتباتی داشت که ضمن اعلام حمایت کنفدراسیون از امام خمینی، تعدادی از نسخه‌های نشریه ۱۶ آذر را نیز ارسال کرد. فرزند امام با توجه به اعتقادات مذهبی ملت ایران، در پاسخ از محتوای نشریات ارسالی اظهار ناخرسندی کرد و خواستار توجه بیشتر گردانندگان آن به مسائل و موضوعات دینی شد. شاکری در سال ۱۳۵۱ نیز پس از اعدام تعدادی از اعضای سازمان مجاهدین و چریک‌های فدایی خلق با کورت والدهایم، دبیر کل وقت سازمان ملل ملاقات کرد و اعتراض کنفدراسیون به این اقدامات را به اطلاع وی رسانید. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، شاکری به تدریس تاریخ ایران و آسیای باختری در فرانسه مشغول شد. نام برده در نهم تیرماه ۱۳۹۴ در پاریس درگذشت.